

TANULMÁNYOK

A BATTHYÁNY-KORMÁNY HADÜGYI POLITIKÁJÁNAK ELSŐ SZAKASZA

(1848. ÁPRILIS—MÁJUS)

Urbán Aladár

Az 1848. évi első felelős magyar minisztérium kezdeti nehézségei közismertek. Ez egyként fakadt a helyzet újszerűségéből, a megfelelő szervezeti keretek és előzmények, valamint a tapasztalat hiányából, a bukott abszolút kormányzat még ható erőinek és az új bécsi minisztériumnak — sokszor együttes — ellenállásából. Mindezek általánosan ismert tények, amelyek érthetően éreztették hatásukat az egyik legfontosabb területen, a katonai kérdések terén is. A hadügyi problémák vizsgálatánál azonban külön figyelmet érdemel az a tény, hogy ezen a területen sajátos, pontosabban: sajátosan nehéz helyzet fogadta a Batthyány-kormányt. Ez abból adódott, hogy az 1848:III. tc. csak arról intézkedett, hogy a felelős magyar minisztérium a bécsi magyar Kancellária, a magyar Kamara és a budai Helytartótanács hatáskörét veszi át. Arról azonban nem volt szó, hogy az új magyar kormánynak bármiféle illetékessége volna az országban levő császári hadszervezetet illetően. A III. tc. egy szóval sem említette, hogy a felállítandó „honvédelmi osztály”-nak — ahogy a törvény a minisztériumot nevezi — vezényleti joga lenne az országban állomásozó katonaság felett, hogy a magyarországi katonai főparancsnokságok (General Kommandók) és egyéb katonai szervek¹ a magyar hadügyminiszternek engedelmeskedni tartoznak. (A III. tc. 6. §-a, az említett korábbi kormányzések hatáskörének átvételéről szólva, említi ugyan a „katonai” és általában a „honvédelmi” tárgyakat, de a kérdésre nem tér vissza. A 8. § csak a *magyar* hadseregnek az ország határain kívül történő alkalmazásáról intézkedik.) Nincs okunk kételkedni abban, hogy ezt a kérdést a törvényalkotás lázas napjaiban mindkét fél tudatosan kerülte, halasztva a megoldást későbbi, kedvezőbb körülmények idejére.^{1/a}

¹ Ezekre l. *Urbán Aladár*: A magyarországi osztrák hadszervezet és a hazánkban állomásozó katonaság 1848 áprilisában, *Hadtörténelmi Közlemények* (továbbiakban HK.), 1963/2. 145—169. o.

^{1/a} A részletekre l. *Károlyi Árpád*: Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt. Budapest, 1936 56—97. o.

A dolgok természetéből fakadóan az új magyar kormány hivatalba lépése után az egyes minisztériumok, amint megszerveződtek és képesek voltak munkakörük átvételére, többnyire csak azokkal a feladatokkal küszködtek, amelyeket minden újjászervezés törvényszerűen hoz magával. A miniszterek tulajdonképpen birtokon belül voltak, a korábbi apparátus — ha nem is zökkenőmentesen — átállott az új feladatok ellátására. Ahol erre szükség mutatkozott, nem volt akadálya a személycseréknek sem. Még azokon a területeken is — mint a pénzügy, vagy a kereskedelem és a közlekedés —, ahol a korábbi bécsi központosítás szükségszerűen több problémát okozott, a magyar minisztériumok kellően tudták képviselni önálló törekvéseiket a Lajtán túli kísérletekkel szemben. Egyedüli kivétel a honvédelmi tárca volt; nem annyira azért, mert maga a miniszter is hosszabb ideig és önhibáján kívül külföldön tartózkodott, hanem azért, mert az országban az új magyar minisztériummal párhuzamosan fennállott és működött a régi császári hadszervezet, amely csak Bécsből fogadott el parancsot. Ez a nyilvánvaló ellentmondás nehéz helyzetet teremtett és kétségtelenné tette: ha így marad, az idegen katonaság ittléte vitássá tesz minden más téren elért önállóságot. Világos volt, hogy a magyar kormányoknak egyrészt a napi gyakorlatban kell megkísérlnie, hogy módosítson a helyzeten, másrészt el kell érnie a bécsi udvarnál — ha erre lehetősége nyílik —, hogy az hozzájárulását adja a kérdés valamiféle rendezéséhez. Még egy felemás rendezés is jobbnak ígérkezett, mint a kérdésről való hallgatás, mert az utóbbi érintetlenül hagyta volna a hadügy teljes bécsi központosítását.

A kérdés kényes közjogi vonatkozásai miatt érthető, hogy az ezrednél Itáliában levő magyar hadügyminiszter megérkezéséig, a hadügyminisztérium ideiglenes vezetését a miniszterelnök vállalta magára. Ily módon nemcsak a nemzetőrség szervezését érintő intézkedések,² hanem a hadügyi önállóság útján tett első lépések, az azzal kapcsolatos rendelkezések is Batthyány Lajos aláírásával kerültek kibocsátásra.³ A miniszterelnök tekintélyére és határozottságára szükség is volt ezen a területen, ahol még a május 7-i királyi leirat után is egymást érték a közjogi vonatkozású problémák, s ahol a politikával előtte sohasem foglalkozó Mészáros Lázár komolyabb kérdésekben a későbbiek során sem tett egyetlen lépést sem a miniszterelnök megkérdezése nélkül.

Tanulmányunk az alábbiakban a magyar hadügyi önállóság kiépítésének Mészáros Lázár május végén bekövetkezett hazatéréséig eltelt időszakával, Batthyány Lajosnak és kormányának az országban állomásozó katonai szervek engedelmességre kényszerítésével, valamint az Osztrák Császárság tartományaiiban állomásozó magyar ezredek hazahozatalára fordított erőfeszítéseivel kíván foglalkozni — beleértve a nagyjelentőségű május 7-i királyi kézirat kieszközölését is.

² A Pesti Hírlap (továbbiakban PH.), 1848. április 20. (35) 351. o. ad erről hírt, a minisztertanács határozatára hivatkozva. Ugyanitt találjuk az értesítést, hogy a hadügyminisztert is Batthyány helyettesíti, annak hazatéréséig.

³ Emellett Batthyány, a kifejezetten katonai kérdések vitelére, még április 24-én kinevezte Ottinger Ferenc vezérőrnagy pesti dandárparancsnokot ideiglenes hadügyminiszterré. L. *Ember Gyűző*: Az 1848/49-i minisztérium levéltára. Budapest, 1950. 202. o.

A kormány rendelkezésére álló erő

Az első felelős magyar minisztérium hadügyi kérdésekkel már az első, április 12-én Pozsonyban tartott minisztertanácson foglalkozott.⁴ Az itt említett felvidéki mozgalmak mellett rövidesen a vasi és zalai parasztmegmozdulások miatt is karhatalomra volt szükség, és intézkednie kellett a kormánynak az egyes katonai egységeknek tudta nélkül elrendelt mozdulatai miatt is.^{4/a} Ami a népmozgalmakat illeti — legalábbis kezdetben —, nem lett volna probléma, mivel a katonai szervek, miként korábban a Helytartótanács vagy a megyei és városi hatóságok megkeresésére, megfelelő erőt bocsájtottak volna rendelkezésre a „megháborigított közgond” helyreállításához. Bár ez is fontos kérdés volt, amelyet a kormány számára nem pusztán a birtokosi osztályszolidaritás, hanem Béccsel szembeni állása érdekében a belső rend helyreállításának és fenntartásának politikai megfontolása diktált, ennél a megoldásnál nem lehetett megállni. Bármilyen bonyolult is volt a helyzet, a minisztériumnak el kellett érnie — mint minimumot —, hogy ne idegen akarattól függjön a sorkatonai alakulatoknak az országban ide vagy oda történő vonulása. Mivel a mozgásban levő katonai egységeknek előfogatokkal, élelemmel és helyenként szállással való ellátása a polgári hatóságok dolga volt, ez nem is látszott lehetetlennek.

A hadügyminisztert helyettesítő miniszterelnököknek mindenestre egy, a sorkatonaság felé tett gesztussal kellett tevékenységét kezdenie. Április 17-én Batthyány feloldotta azt a kétes hatékonyságú tilalmat, amelyet a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány április 11-én rendelt el.⁵ A miniszterelnök április 17-én közölte a budai főparancsnoksággal, hogy „a toborzott néhány egyénekből álló szállítmányok kivezethetését nem ellenzi”.⁶ Ezzel Batthyány beleegyezett a külföldön állomásozó magyar seregreknek itthon toborzott egyénekekkel való kiegészítésébe. A lépés alig több mint gesztus, mert a kiszállított sorkatonák száma nem volt számottevő, kiképezve még nem voltak, és a katonasághoz való beállításuk március 15. előtt történt. Ebben a kis kérdésben tengelyt akasztani, miközben a nagy kérdések rendezetlenek, fölösleges és hibás lépés lett volna. Batthyány az általa Lederer Ignác lovassági tábornokhoz, a budai főparancsnokság vezénylő tábornokához április 17-én küldött levelében nem is hagyott kétséget afelől, hogy gesztust kíván gyakorolni. Kijelentette: egyidejűleg elvárja Lederertől, hogy az úgy is kis létszámú katonaságra való tekintettel, „az ország belnyugalma fenntartására mellőzhetetlen sorkatonaságot semmi szín alatt az országból kiindítani nem fogja.”⁷ Április

⁴ Az április 12-i minisztertanács jegyzőkönyvét 1. Kossuth Lajos Összes Munkái XII. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S.a.r. *Sinkovics István*, (továbbiakban KLÖM XII.) Budapest, 1957. 22–23. o.

^{4/a} L. HK. 1963/2. 155. o.

⁵ Országos Levéltár. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára. Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány iratai, 1848: 333.

⁶ Országos Levéltár. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára. Miniszterelnök hadügyi és nemzetéri iratai. (továbbiakban HNI) 1848: 8.

⁷ L. Uo.

19-én Batthyány, a budai katonai főparancsnok megkeresésére, körlevéllel fordult a hatóságokhoz, hogy az újoncokból, szabadságosokból, vagy ezredük után vonuló lábadozókból álló katonai csapatokat — akár az országban állomásozó ezredükhöz jönnek azok, akár az örökös tartományokban szállásoló ezredükhöz igyekeznek — ne tartóztassák fel.⁸

A fenti intézkedés természetesen nem azt jelentette, hogy a kormány a főparancsnokságoknak, és ezen keresztül a bécsi legfelső katonai vezetésnek szabad kezét adott volna. Éppen ellenkezőleg: a jelek azt mutatják, hogy Batthyány a legnagyobb határozottsággal igényelte magának a katonai ügyekbe való beavatkozást. Így, amikor még egy 1847 őszén hozott döntés alapján a 41. Sivkovich lengyel gyalogezred egy zászlóalját április végén Kolozsvárról Temesvárra helyezték, és ugyanakkor Temesvárról a magyarországi kiegészítésű 53. Lipót gyalogezred egy zászlóalját (a már kint levő másik után) Fiuméba indították, az utóbbi ellen Batthyány tiltakozott, s a zászlóaljat csak a szerémségi Péterváradra engedte áthelyeztetni.⁹

Az első, a magyar minisztérium érdekeit célzó katonai mozdulatra április 20-án került sor, amikor Székesfehérvárról útnak indították Zalába a 48. Ernő gyalogezred egy zászlóalját, a tíz nappal korábban kinevezett Csányi László és Széll József kormánybiztosok rendelkezése alá.¹⁰ Hasonló lépésre május 3-án, a Bécsbe utazott Batthyányt helyettesítő Deák Ferenc rendeletére került sor, amikor a minisztertanács döntésére egy zászlóalj katonaságot küldtek a bányavárosokba.¹¹ Ugyancsak Deák intézkedésére erősítették meg a zsidók elleni zavargások miatt a pozsonyi helyőrséget, s ekkor vezényeltek katonaságot Vágújhelyre és Lipótvárra is.¹² Ezekben a napokban erősítették meg a tiszántúli parasztmozgalmak egyik központjának, Békés megyének a katonaságát is egy osztály, Biharból odahelyezett dzsidással.¹³

Deák Ferenc helyettes miniszterelnöksége és ideiglenes hadügyminisztersége idején adódott egy komplikált eset is. A bécsi hadügyminisztérium ugyanis — korábbi terveinek megfelelően — a már csökkentett létszámú, Pesten állomásozó 5. tábori tüzérezredből újabb két századnyi katonaságot kívánt Fiuméba, a szárd és nápolyi hajók által fenyegetett „magyar és dalmát tengerpart védelmére” rendelni.¹⁴ Május 6-án Deák ebbe beleegyezett.¹⁵ Amikor azonban híre jött, hogy — Zala megye érintésével — „magánosok” Grazból Zágrábra *tüzérségi szerezket* szállítanak,¹⁶ az említett két század útnak indítását felfüggesztette. A május 8-i minisztertanács Deák előterjesztésére azután a tüzérek elküldése mellett döntött, de úgy, hogy az alakulat útját ne Zágrábon keresztül vegye — ahol feltartóztathatnák őket —, hanem kerülje el

⁸ Országos Levéltár. A budai Helytartótanács levéltára. Biztossági osztály iratai, 1848—51—68.

⁹ HNI 1848: 59.

¹⁰ OL. Helytartótanács, biztossági osztály iratai 1848—51—64, 65.

¹¹ Országos Levéltár. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára. Belügyminiszteri iratok. (továbbiakban BM) 1848: 658, 703—704.

¹² HNI 1848: 54.; BM 1848: 1142.

¹³ BM 1848: 1421.

¹⁴ OL. Miniszterelnök elnöki iratai (továbbiakban Meln.) 1848:112.

¹⁵ HNI 1848:112.

¹⁶ Meln. 1848:98.

aszt.¹⁷ A másnapi rendelet értelmében azután a 11 tisztből és 475 tüzérből álló csapat Pesttől Bécsig gőzhajón, onnét Cilli-ig vasúton kellett, hogy utazzon, így kerülve el a horvát területeket.¹⁸ Közben azonban újabb bonyodalom támadt: a gőzhajózási társaság jelentette, hogy a katonai hatóságok a tervezettnél több embert akarnak szállítani.¹⁹ Így a tüzérek útnak indítása tovább késett, és arra csak Batthyány visszatérése után került sor.

*

A magyar kormány néhány hét után világosan látta: számára igen áldatlan következmények fakadnak abból, hogy az országban állomásozó sorkatonaság mintegy kétharmada nem magyar anyanyelvű, és — az olaszok kivételével — tisztjeik befolyása alatt, ellenséges a bekövetkezett változásokkal szemben. Az új minisztérium azonban még ennek nyilvánvalóvá válása előtt, szinte az első pillanatban megtette a szükséges lépéseket a külföldön levő magyar ezredek hazahozatala, illetve az itt állomásozó más, birodalmi alakulatokkal való cseréje érdekében. Tette ezt nemcsak a közvélemény nyomása miatt, amely már a 12 pontban és azóta is követelte ezt a cserét,²⁰ de saját biztonsága érdekében is szükségesnek tartotta azt.²¹

A külföldön állomásozó magyar (pontosabban: magyarországi és erdélyi hadkiegészítésű ezredekhez tartozó) katonaság létszáma egyáltalán nem volt lebecsülendő. Ismeretes, hogy a Magyarország és Erdély területéről kiállított 15 gyalogezred 45 zászlóaljából csak 24 zászlóalj, a 12 huszárezredből pedig csak 4 ezred tartózkodott itthon.²² Ezzel szemben 1848. április elején 4 magyar gyalogezred Lombardia és Vence tartományokban, további 1 ezred Triesztben állomásozott, ezredenként 2—2, vagyis összesen 10 zászlóaljjal, amelyhez hozzászámolhatjuk még a Fiumében levő 1 zászlóaljat is. Ausztriában 2 magyarországi gyalogezred volt, szintén 2—2 zászlóaljjal, Galiciában pedig 3 ezredünk, ezredenként ugyancsak 2—2 zászlóaljjal. A 3 külföldön levő magyar gránátos zászlóaljból 2 Bécsben, 1 pedig Milánóban állomásozott. A 21 magyar gyalogos- és 3 gránátos zászlóalj mellett 8 teljes huszárezred volt külföldön: 2 Észak-Itáliában, 1 Ausztriában, 2 Cseh-Morvaországban és 3 Galiciában.²³ Vagyis 1848 tavaszán összesen kb. 22—25 000 magyarországi gyalogos katona és 10—12 000 huszár — vagyis az egész gyalogságnak mintegy fele és a huszároknak kétharmada — teljesített szolgálatot idegenben, az Osztrák Császárság

¹⁷ L. KLÖM. XII. 109—110. o., továbbá Meln. 1848:102.

¹⁸ HNI 1848:196.

¹⁹ HNI 1848:130, 146.

²⁰ L. pl. Borsod megye véleményét: PH. 1848. április 5. (20) 297. o.; Fejér megye feliratát: Meln. 1848:7..

²¹ L. pl. Batthyánnak március 23-án a nádorhoz intézett levelét. Közli *Szögyény-Marich László*... emlékiratai. I. Budapest, 1903. 226. o.

²² L. HK. 1963/2. 152—153. o.

²³ Az adatok az 1848. évi magyar hadügyminisztériumhoz befutott jelentések alapján kerültek összeállításra. *Gelich Richárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Budapest (1882). I. 27. o. gyakran idézett jegyzete pontatlan, illetve felsorolja azokat a zászlóaljakat is, amelyek csak a Radetzky seregének küldött erősítés után kerültek Itáliába. *Fályi Béla*: A cs. és kir. haderő a szabadságharc előtt c. cikkéhez mellékelt vázlat is pontatlan, mert egész ezredek (Ausztriában egy huszárezred, Galiciában egy gyalogezred) hiányoznak róla. L. Honvéd, 1948/2—3. 28—29. o.

más részeiben. Ebből a létszámból a gyalogságnak mintegy fele, a lovaságnak egynegyede az osztrák kézen levő Lombardia és Velence tartományok helyőrségéhez tartozott.²⁴

Ez utóbbi adat jelzi a Batthyány-kormány korlátozott lehetőségeit is: az itáliai háború kitörése megnehezítette a helyzetet, mert az magától értetődő volt, hogy az osztrák kormány a „közös kötelezettségek”-re hivatkozva nemcsak az Itáliában, de az Ausztriában állomásozó alakulatok hazatéréséről sem akar majd hallani. Sőt, már április elején — tehát még a kormány hivatalos megalakulása előtt — el kellett hárítania azt az osztrák kísérletet, amely már akkor — a szárd király támadására hivatkozva — újoncok megajánlását kérte.²⁵ Ugyanakkor a közvélemény a lombardiai felkelés miatt egyre határozottabban követelte az Itáliában levő magyar katonaság hazahozatalát.²⁶ A magyar minisztérium — ha a lojalitásnak legalább a látszatát meg akarta menteni — ebben a helyzetben nem tehetett mást: nem sürgette az Itáliában állomásozó magyar alakulatok hazatérését.²⁷

A katonaság hazahozatala azonban az első pillanattól a kormány tevékenységének középpontjában állott. Az *április 12-én*, a még Pozsonyban tartott első hivatalos minisztertanácson a felvidéki mozgalmak miatt határozat született, amely a Bécsben tartózkodó Eszterházy Pál külügyminiszter utasította, hogy „egy pár magyar ajkú ezrednek Galíciából beszállítását minél előbb eszközölje.”²⁸ Az ősz külügyminiszter — Ausztria korábbi londoni nagykövete — gyors közbenjárása kezdetben semmi eredményt nem hozott, még meg sem hallgatták az udvarnál. Erről számol be április 15-én és 17-én kelt két, Batthyányhoz intézett jelentése.²⁹ Az utóbbiban azt is közli, hogy értesülése szerint két Galíciában levő ezrednek *más szerepet* szántak — ami arra engedett következtetni, hogy ezeket is nyilván Észak-Itáliába akarják küldeni.

Eszterházy eljárásának eredménytelensége miatt az *április 20-i minisztertanács* ismét napirendre tűzte a katonaság hazahozatalának fontos kérdését, annál is inkább, mert — mint a jegyzőkönyv mondja — addigra már 26 megye kért sürgős katonai segítséget a kormánytól.³⁰ Az értekezlet ezért már nemcsak a Galíciában, de a *Morvaországban* állomásozó katonaság hazaküldését is sürgette. Az ügy jelentőségének hangsúlyozására most már nem a minisztertanács nevében fordultak a külügyminisztériumhoz, hanem az értekezleten elnöklő nádort kér-

²⁴ Az arányok becslült létszámadatakon alapulnak, mert pontos és részletes adatok csak nézagosan állnak rendelkezésünkre.

²⁵ L. erre pl. Széchenyi naplójegyzetét április 4-ről; Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Szerk. és bev. *Károlyi Árpád*. Budapest, 1921. I. 290. o.; Blackwell angol megbízott április 5-én Pozsonyból küldött jelentését l. *Haraszi Éva*: Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen. Budapest, 1951. 293. o.; a hírek pesti visszhangjára a miniszteri bizottmány április 10-én kelt jelentését l. KLÖM XII. 20—22. o.

²⁶ L. pl. Munkások Újsága, 1848. április 16. (3) 44. o.; továbbá: Lapok Petőfi Sándor naplójából. *Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése*. S. a. r. *Pándi Pál*. Budapest, 1960. 415—416. o.

²⁷ L. erre Blackwell április 25-én Pesten kelt jelentését *Haraszi Éva*: I. m. 300. o.

²⁸ A minisztertanács döntésére l. KLÖM XII. 23. o. — A külügyminiszternek küldött levelet l. Országos Levéltár. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára. Külügyminisztérium iratai (továbbiakban KÜM) 1848:2.; Közli KLÖM XII. 30—31. o.

²⁹ Meln. 1848:26, 31.

³⁰ KLÖM XII. 46. o.

ték fel közbenjárásra. István nádor még aznap levélben fordult Eszterházyhoz, sürgős eljárásra kérte, és hangsúlyozta: „miszerint a miniszterium kénytelenek látja magát kijelenteni, hogy a közbátorság fenntartásáért csak úgy vállalhatja a felelősséget, ha az említett fegyveres erő haladéktalan az országba rendeltetik...”³¹

Az udvar most már nem hagyhatta meghallgatás nélkül a királyi család egy tagja, a főherceg nádor útján megismételt kérelmet. S bár a külügyminiszter még most sem nyert kihallgatást az ügyeket intéző Ferenc Károly főhercegnél, pár órával a kérelem benyújtása után mégis született némi eredmény. Még aznap, április 22-én jelentette Eszterházy a nádornak: a király hozzájárult négy galíciai lovasszázad (két huszárosztály) hazatéréséhez.³² Másnap pedig Zanini osztrák hadügyminiszter közölte Batthyányval: a porosz királyról elnevezett (10. Vilmos) huszárezred két osztálya fog Galiciából az országba vonulni.³³

Mindez természetesen nem elégíthette ki a kormányt. Nyilvánvaló volt, hogy a bécsi engedmény csak a látszat, a nádor tekintélyének megóvása céljából született. Így érthető, hogy a ki nem elégítő engedmény hírére az április 24-én tartott minisztertanács újból foglalkozott az országban levő elégtelen katonai erő kérdésével. A jegyzőkönyv leszögezi, hogy a magyar minisztérium — ismerve a monarchia kényes katonai helyzetét — körültekintő tapintattal járt el, amíg bízott abban, hogy a törvényes rendet a rendelkezésére álló erőkkkel is fenn tudja tartani. „Miatán azonban az ország különféle vidékeiről naponkint aggasztóbb körülmények jelentetnek be — folytatódik a jegyzőkönyv, és felsorolja a legkirívóbb eseteket —, ... a ministerium többé nem hallgathat, nem engedheti, hogy az ország az anarchia és a fejtelenség martalékává váljék.”³⁴ A minisztertanács ezért az országban állomásozó kis létszámú katonaságra való tekintettel³⁵ harmadszor is felszólítja Eszterházy Pál külügyminisztert, hogy ezen „igazságos követelését a bécsi hadügyi ministeriumnál teljes erélyességgel ismételje”, s emlékeztessen arra, hogy az 1848.III. tc. 8. §-a értelmében a magyar hadsereg külföldi alkalmazása ugyan a király jogköre, de csak „a király személye körül levő felelős minister ellenjegyzése mellett”.³⁶ Ha pedig ez az ismételt követelés ismételt elutasításra talál, s „a közbátorság fenntartására szükséges katonaság hazahozatala továbbá is gátoltnak — szögezi le mind a jegyzőkönyv, mind az Eszterházyinak küldött utasítás —, a ministerium olly lépések megtételét látja elkerülhetetlennek, minőkre felelőségének érzete kényteleníti”.³⁷

A kormányt eddig nem tájékoztatta tevékenységéről a türelmetlen, a minisztereket már téltelenséggel vádoló közvéleményt.³⁸ Most elérkezettnek látták az időt, hogy a legfontosabbnak ítélt kérdésekről sajtóközlemény jelenjék meg. Így látott napvilágot a *Pesti Hírlap* április

³¹ KÜM 1848:10.

³² Meln. 1848:84.; KÜM 1848:11.

³³ HNI 1848:267.

³⁴ KLÖM XII. 64—65. o.

³⁵ A létszámról még a későbbiekben, a 75—78. jegyzetnél.

³⁶ KÜM 1848:46.; Meln. 1848:69.

³⁷ KLÖM XII. 65. o.; KÜM 1848:46.; Meln. 1848:69.

³⁸ L. pl. a Marczius Tizenötödike (továbbiakban MT.) 1848. április 17-i és 19-i cikkei.

26-i számában, „Ministerelnöki hivatalos közlések” cím alatt az első hat rövid közlemény, amelyeknek többsége hadügyi kérdésekkel foglalkozott. A tájékoztató célja, hogy előkészítse az április 24-i minisztertanács említett, határozott állásfoglalásának teljes terjedelmű közzétételét. A fejlemények ismeretében világos, hogy az április 24-i minisztertanácsi határozat — és az annak alapján Eszterházyhoz kelt levél — a nyilvánosság számára és megnyugtatóására is készült. Mivel azonban az április 24-i határozat csak általánosságban beszél „a monarchia egyéb részeiben” elhelyezett magyar katonaságról, ezért gondoskodni kellett olyan szövegről is, amelyben az *Itáliában levő katonaság* hazatérésére támasztott igényről is szó esik. Az említett három jegyzékben azonban ilyen nem történt. Volt viszont a minisztériumnak egy — a későbbiekben még érintendő — Eszterházyhoz intézett jegyzéke április 16-ról, amelyben a bécsi hadügyminisztériumnak szentinte törvénytelen intézkedései ellen tiltakozott. Ez, az ugyancsak a nyilvánosságnak szánt jegyzék, ügyes fordulattal az alábbi, Eszterházyhoz intézett utasítással fejeződött be: „... jelentse ki Bécsben, mikép a magyar ministerium legjobb akarata mellett sem hátráthatja, hogy a közvélemény külsőleg is ki ne törjön, ha az Olaszországban levő sereg visszajötte még soká elmarad. Sürgesse tehát a kiengyelítést”.³⁹

Ez a jegyzék az egyetlen, amelyben utalás történik az Itáliában levő ezredekre. De a szöveg csak mint a közvélemény, s nem a kormány követelését említi. (A kormány véleménye: a „kiegyenlítés”, vagyis a békekötés sürgetése.) Hangneménél fogva mégis alkalmas volt a közvélemény megnyugtatóására — így került tehát az említett, április 26-án megjelent, hat részből álló hivatalos miniszterelnöki közlésnek az élére. E szöveg után, a közlemény utolsó helyén húzódott meg a már említett április 20-i minisztertanácsból kelt végzés, amely sokkal szerényebben, csak a Morvaországban és Galíciában állomásozó magyar sorkatonaságnak hazahozatalát tartja „elkerülhetetlenül szükségesnek”.⁴⁰ A szerkesztés határozott diplomáciai ügyességről tanúskodik: ezzel nemcsak a kormány és a közvélemény követelése között tesz ügyesen különbséget — miközben Béccsel is megérteti, hogy szó sem lehet az adott körülmények között új katonai erőknek Itáliába küldéséről —, de lehetővé teszi, hogy az április 24-i minisztertanácsi jegyzőkönyvnek azt a kitételét se kelljen kihagyni vagy megváltoztatni, amely szerint a minisztérium „újólag és harmadszor” intéz felszólítást a katonaság ügyében Bécshez. A közvélemény az első felszólításnak az április 16-i jegyzéket tekintette — miközben a kormány maga részéről a nyilvánosságra nem hozott április 12-i minisztertanácsból kelt felszólításra gondolt, s az április 16-i jegyzék kitételét nem tekintette a katonaság sürgetésének. Ilyen előzmények

³⁹ KÜM 1848:3.; PH. 1848. április 26 (39) 367. o.; Közli Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez. 1848—1849. Pest, 1866. I. 60—61. o. L. még KLÖM XII. 37. o.

⁴⁰ L. a PH id. április 26-i számát, továbbá Pap: Okmánytár I. 62—63. o. (az F. alatti közlemény)

után jelent meg *másnap*, április 27-én a *Pesti Hírlapban* teljes terjedelmében az április 24-én tartott minisztertanács jegyzőkönyve.⁴¹

A harmadik és nyomatékos felszólítás sem járt azonban — amint ez az itáliai háború következtében várható volt — eredménnyel. Maga Eszterházy külügyminiszter is minden megjegyzés nélkül közölte április 28-án Batthyány miniszterelnökkel, hogy továbbította az említett, április 24-i jegyzéket.⁴² A magyar kormány számára — más jelekből is sejthetően — ekkorra már világos kellett, hogy legyen: a hadügy terén felmerülő nehézségek és sűrlődások valamiféle egyezmény nélkül nem fognak megszűnni. Ezt a budai, temesvári és péterváradai katonai főparancsnokok magatartása is kétségtelenné tette.

A kormány, a katonai főparancsnokok és az 1848. május 7-i királyi leirat

Minden jel arra mutat, hogy a Batthyány-kormány — a III. tc. már említett fogyatékoságai ismeretében — az első adandó alkalommal igyekezett kifejtetni álláspontját, amely szerint a katonai kérdésekben is illetékesnek érzi magát. Erre *április 16-án* került sor, amikor a kormány jegyzékkel fordult a magyarországi osztrák hadszervezet vezénylő tábornokaihoz (a General Kommandók főparancsnokaihoz), kijelentve: „Nem csekély megütközéssel vette a magyar minisztérium azon értesítést, hogy az austriai főhadi kormány s illetőleg a bécsi hadügyminiszter a magyarországi s kapcsolt részekbeli katonai parancsnokságokkal még mindig rendelkezik.”⁴³ Ezt követően a jegyzék megfogalmazza a kormány álláspontját, amelyet a pozsonyi törvényekre alapoz: „... a közelebbi országgyűlésen alkotott törvény-czikkek értelmében Magyarországon és a kapcsolt részekben a végrehajtó hatalom s általában minden rendelkezés kizárólag a magyar minisztérium által gyakoroltatik”, amelyről azonban az osztrák hadügyminisztérium mindeddig elmulasztotta értesíteni a magyarországi katonai szerveket. Ezért a magyar minisztérium kívánja tudtára adni az érdekelteknek — folytatódik a jegyzék —, hogy „az említett törvény értelmében az illető parancsokat és rendeleteket ezután kirekesztőleg a magyar minisztériumtól veendik és minden engedetlenség azon törvények elleni ellenszegülésnek fog nézetni.” Az irat végezetül nagy nyomatékkal hagyta meg az érintett négy főparancsnoknak, hogy a kezelésük alatt álló „fegyvertárakról és hadi készletekről” a minisztérium számára haladéktalanul részletes tudósítást adjanak.⁴⁴

Lederer, a budai katonai főparancsnok azonnal — április 17-én — válaszolt, leszögezve, hogy felsőbbsegeitől ő semmiféle olyan közleményt, törvényt vagy parancsot nem kapott, amelynek értelmében

⁴¹ PH. 1848. április 27. (40) 371. o.; *Közli Pap*: Okmánytár I. 63–64. o.

⁴² Meln. 1848:197.; KÜM 1848:46.

⁴³ HNI 1848:8. A minisztertanács jegyzőkönyvét I. KLÖM XII. 37. o.; a jegyzőkönyvet a sajtóban a PH említett április 26-i közleménye ismertette. *Közli Pap*: Okmánytár I. 60–61. o.

⁴⁴ A négy katonai főhadparancsnok Budán, Temesvárott, Péterváradon és Zágrábban székelt.

kizárólag a magyar kormánynak tartoznék engedelmeskedni.⁴⁵ Egyben közölte azt is, hogy másnap személyesen utazik Bécsbe, a megfelelő tájékoztatás érdekében.⁴⁶ A többi főparancsnok elutasító válasza sem késett sokáig. Rövidesen megérkezett Hrabovszky altábornagy, péterváradai főhadparancsnok április 22-én kelt válasza, amelyben közölte, hogy Bécsből még nem kapott alárendeléséről utasítást.⁴⁷ Hasonlóképpen nyilatkozott Piret altábornagy, temesvári főhadparancsnok is.⁴⁸ Zágrárból pedig — tudomásunk szerint — feleletre sem méltatták a magyar kormány jegyzékét.

Nem kapott a minisztérium Bécsből, Eszterházy külügyminisztertől sem tartalmasabb választ, akivel az április 16-i minisztertanácsból egyidejűleg közölték a főhadparancsnokokhoz küldött jegyzékét.⁴⁹ Eszterházy április 23-án írott válaszában hivatkozik Zanini osztrák hadügyminiszter előző napon kelt levelére, amely szerint az osztrák hadügyminisztérium már a király elé terjesztette azoknak a parancsoknak a szövegét, amelyeket a magyarországi főhadparancsnokoknak a magyar kormány alá rendelése ügyében szükségesnek lát kiadatni.⁵⁰ Ennél bővebb felvilágosítást azonban — írja a jelentésében a külügyminiszter — fáradozása ellenére sem sikerült a kormány április 16-án kelt jegyzékére kapnia.

A minisztérium azonban nem várta be a külügyminiszter idézett válaszát. Nyolc nappal a tárgyalts első lépés után, az április 22-én tartott minisztertanácson ismét napirendre tűzték az országban állomásozó katonaság ügyét. A tárgyalás eredményeként Batthyány újabb, engedelmességre felszólító levelet intézett a főhadparancsnokokhoz.⁵¹ Az irat az újonnan elfogadott törvényekre hivatkozva ismételten leszögezi, hogy ezentúl minden magyarországi, kapcsolt részekbeni és határőrvidéki katonai hivatal és testület egyedül a magyar hadügyminisztertől függ.

Ezért azok „mind a bécsi hadi ministerium, valamint az ottani úgynevezett udvari haditanács és más bármi nevű austriai hadi hivatal alól fölmentve, a törvény tellyes értelmében egészen függetlenül, e folyó év Május 1-ső napjától kezdve a magyar felelős hadi minister-től, s ennek útján fogják venni parancsolataikat, ugyan ehhez teszik jelentéseiket is”. Ezzel a minisztérium bejelentette azt a határozott igényét, hogy újabb nyolc nap elteltével *kizárólagos* joggal rendelkezessen az országban állomásozó katonai erő, valamint a legkülönbözőbb katonai szervek és hivatalok felett.⁵²

Ugyanez a minisztertanács más, fontos hadügyi kérdésben, a katonaság ellátásának kérdésében is döntést hozott. A probléma az volt — mint ezt Kossuth megfogalmazta a nádorhoz benyújtott előterjesz-

⁴⁵ HNI 1848:6. Lederer április 17-én külön felszólítást kapott, l. HNI 1848:3.

⁴⁶ HNI 1848:6.

⁴⁷ HNI 1848:70.

⁴⁸ *Thim József*: A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története. Budapest, 1930. II. 166—167. o.

⁴⁹ KUM 1848:8.

⁵⁰ Meln. 1848:230.

⁵¹ HNI 1848:34.

⁵² A rendelkezés fel is sorolja — igaz, csak általánosságban — a számításba jövő katonai hivatalokat és testületeket.

tésében⁵³ —, hogy „vajjon a pénzügyi ministerium a magyar hadseregre szükséges költségeket tartozik-e, s miképpen viselni, — vagy pedig jelenleg az országban elhelyezett katonaság élelmezése s fizetéséről gondoskodni.” (Kiemelés az eredetiben — U. A.) A minisztertanács végül Kossuth indítványára úgy döntött, hogy amíg a jövő országgyűlés ebben a kérdésben állást nem foglal, nem az egész magyar hadsereget, hanem az országban levő katonai erőt (az egészet — tekintet nélkül arra, hogy magyar vagy idegen) látja el.⁵⁴ Ebből az intézkedésből kifolyólag — ugyancsak Kossuth kezdeményezésére — megváltoztatták a hadiadó kezelésének addigi módját is, mert határozatilag kivették azt a főhadparancsnokságok alá tartozó főhadbiztoságok és hadipénztárak kezéből és a magyar pénzügyminisztérium kezelésébe utalták.⁵⁵ Ez utóbbi pedig jelentős lépés volt azon intézkedések sorában, amelyekkel Kossuth a magyar pénzügyi igazgatásnak Bécestől való teljes függetlenségét igyekezett biztosítani.

Az április 22-én tartott minisztertanácsnak hadügyi vonatkozásban egyébként van még további érdekessége. A főhadparancsnokságokhoz intézett levél ugyanis azt is elrendelte, hogy „minden főhadi kormány és egyéb bármiféle hadi hivatal hivatalos levelezéseiben az eddig szokásos kétfejű sast és a köriratban a császári szót kihagyva, Magyarországnak czimerét és a jelen köriratot magyarra lefordítva használja.”⁵⁶

Az április 24-i minisztertanács nem egyedül az említett intézkedések és a kétségtelenül határozott hangú utasítás miatt fontos. Ennek a minisztertanácsnak kellett ugyanis foglalkoznia — bár az általunk ismert jegyzőkönyv nem beszél róla — a távollévő Lederert helyettesítő Boyneburg altábornagy két, április 22-én írott, a miniszterelnökhöz intézett levelével. Az egyidejűleg kelt — és láthatólag nem minden hátsó gondolat nélkül összepárosított — két levéllel nem kisebb kérdésben, mint a budai fegyvertár vizsgálata, valamint tüzérségi anyagok innen tervezett szállításának engedélyezése miatt kereste meg a budai főhadparancsnokság Batthyány miniszterelnököt. A fegyver- és lőszertár megvizsgálásának ügyében kelt levél⁵⁷ Lederer Bécsből érkezett utasítására (közvetve tehát a király környezetének instrukciójára) hivatkozva kérte a vizsgálat új kitűzését. A másik jegyzék⁵⁸ pedig — szintén bécsi kezdeményezésre — jelentős mennyiségű tüzérségi felszerelésnek és anyagnak (néhány lövegnek, tartozékainak, felszerelési tárgyakkal, de elsősorban nagyobb tétel lőszernek) Gyulafehérvárra, Temesvárra, Péterváradra és Eszékre való szállítását kérte lehetővé tenni. A szándék világos volt: a fegyvertár megtekintésével egyidejűleg jelentős készleteket akartak elszállítani a fővárosból a nemzetiségi vidékekre, az udvar számára megbízható, vagy annak vélt parancsnokok rendelkezése alá.

⁵³ MeIn. 1848:76; Közl. KLÖM XII. 46–49. o.

⁵⁴ MeIn. 1848:90.

⁵⁵ HNI 1848:34.; KLÖM XII. 48, 63–64. o.

⁵⁶ L. HNI 1848:34.

⁵⁷ HNI 1848:53.

⁵⁸ HNI 1848:50.

Batthyány ez utóbbi kérdés kapcsán még április 24-én kelt frapáns válaszában⁵⁹ elutasította a kérelmet. Rámutatott, hogy ezek az ügyek — mint ezt már Béccsel és a főhadparancsnoksággal is közölte — a hadügyminiszterre tartoznak. Ezért míg Mészáros Lázár tárcáját át nem veszi, mindenféle hadiszerek szállítását megtiltja.⁶⁰ A válaszból egyébként az is kiviláglott, hogy a tilalom elsődleges célja a *retorzió* Béccsel szemben, mivel az nem sokat tett az Olaszországban állomásozó Mészáros Lázár hadügyminiszter hazatérése érdekében.

Ezt a tilalmat Batthyány azonnal, ugyancsak április 24-én közvetlenül közölte Zanini osztrák hadügyminiszterrel is abból az alkalomból, hogy az Szemere belügyminiszter (!) útján igyekezett visszaszerzeni a márciusi mozgalmas napokban a pesti nemzetőrség által lefoglalt 30 mázsa lőport.⁶¹ A jegyzék első fele megismételte az április 22-én a főparancsnokoknak küldött szöveget, majd leszögezte, hogy a hadiszerek országon belüli szállításának ellenőrzése, illetve engedélyezése *kizárólagosan* a magyar hadügyminiszter joga. S ha ezt elismerik Bécsben, úgy respektálni fogják a magyar minisztérium rendeleteit — mondja hirtelen fordulattal Batthyány levele. Azonban „mindaddig, míg hivatalos kívánatai vagy kérelmei (ti. Bécsnek) — ezen az úton és a kijelentett formában (ti. a hadügyminiszteren keresztül) — a magyar ministeriumhoz nem intéztek, kénytelen vagyok felelősségem miatt kinyilatkoztatni — mondja Batthyány —, hogy semmi nemű kelt hivatalos kívánatai nem teljesíthetők.”⁶² Ez a fogalmazás élesebb a budai főhadparancsnoknak adott válasznál, mivel ebben Batthyány a magyar hadügyminisztérium *tényleges* elismeréséig megtagadja a bécsi hadügyminisztérium *hivatalos* kívánságainak teljesítését is.

A fegyvertár vizsgálatának ügyében a miniszterelnök csak másnap, április 25-én intézkedett. Mivel a fegyverszállítást határozottan megtiltotta, a pest-budai katonai fegyvertárak megvizsgálása — amelyhez már Bécs is hozzájárult — még sürgősebbé vált, nehogy azok készleteit titokban elszállítsák. Így Batthyány a budai főhadparancsnokság birtokában levő „fegyverek és lőszer megtekintésére és illetőleg átvételére nézve” *április 27-ét* tűzte ki.⁶³

A vizsgálat lefolyását nem ismerjük, a kiküldött bizottság jelentése sem ismert. Azt sem tudjuk, hogy a fegyvertár megtekintése Lederernek Bécsből való visszaérkezése után történt-e vagy még az előtt. A kormány napokig semmiféle közleményt sem tett közzé, így az eljárás sikeréről csak május 3-án jelent meg nem hivatalos tudósítás a sajtóban.⁶⁴ Az azonban kétségtelen, hogy a vizsgálat április 27-én

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Batthyány április 26-án még a salétrom szállítását is megtiltotta Mészáros Lázár hazaérkezéséig (HNI 1848:60).

⁶¹ BM 1848:4.; HNI 1848:35.

⁶² HNI 1848:35. — Az ez idő tájt kelt levelek hangja miatt tiltakozott azután a május 1-i osztrák minisztertanácson az előtte nap hivatalba lépett Latour hadügyminiszter. (L. Károlyi Árpád: Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. Budapest, 1932. I. 601. o. 2. jegyzet.)

⁶³ HNI 1848:53.

⁶⁴ MT. 1848. május 3. (42) 166. o. A nem hivatalos közlemény távolabbi összefüggéseire l. *Urbán Aladár*: Agitáció és kormányválság 1848 májusában. Történelmi Szemle, 1970/3. 354. o.

megtörtént. Ezt bizonyítja, hogy amíg eddig a kormány nem tudott a nemzetőrség számára fegyvert biztosítani, most viszont április 28-án Batthyány már arra utasítja a néhány napja kinevezett Ottinger ideiglenes hadügyminisztert, hogy a *budai fegyvertárból* tartasson készen 8500 darab fegyvert az értesítésben felsorolt vidéki törvényhatóságok számára.⁶⁵ Ez az intézkedés csak a fegyvertár készleteinek ismeretében születhetett, hiszen Lederer megelőzőleg több ízben közölte, hogy a fegyvertárban nincsenek „kiadható” fegyverek. Így ez a rendelkezés nemcsak a nemzetőrség *intézményes* felfegyverzésének kezdetét jelöli, de jól mutatja, hogy — ha részlegesen is — a kormánynak bizonyos eredményeket sikerült elérnie a budai főhadparancsnokság engedelmességre szorítása terén.

Ahogy szaporodtak a sikerek, úgy nőttek a nehézségek is a bécsi hadügyminisztériummal való együttműködés vonalán. Ezek sorában egyik volt az, hogy a kormány hivatalba lépése előtt külföldre vezényelt magyar katonaság felhasználásába a kormánynak nem volt beleszólása. Érthető, hogy így Eszterházy ezen a téren teljesen tanácstalanul állott.⁶⁶ Emellett az első pillanattól napirenden szereplő kérdés mellett, a bécsi katonai körök magatartása miatt egyre szaporodtak a sérelmek, amelyek a hadügyi problémák rendezetlenségéből fakadtak. Ezek nagy része egyszerűen onnan eredt, hogy a katonai ügyek intézése ment a maga régi rendjén, mintha mi sem történt volna az Osztrák Császárság Lajtán inneni területeinek státusában. Ez a magatartás, a magyar hadügyminisztérium teljes semmibe vétele jellemezte a bécsi hadügyminisztérium intézkedéseit, amely például továbbra is kinevezéseket foganatosított a magyar hadseregénél, vagy az örökös tartományokban állomásozó ezredekhez Magyarországról visszahívott szabadságosokat Olaszországba vezényelte. Ezek ellen tiltakozva fordult Batthyány május 1-én a külügyminiszterhez, hogy „az illető helyeken erőlyesen tudassa, hogy a magyar ministerium azon felelőssége értelmében, mellyel a nemzetnek, s a hazának tartozik, sem... az illy kinevezéseket érvényesnek elismerni, sem az említett átsorozásokat megengedni nem fogja”.⁶⁷

A viszonyoknak ez a kétségtelen romlása, a hadügyi problémák — és a horvát kérdés — rendezésének szüksége egyre inkább halaszthatatlanná tették, hogy Batthyány Lajos személyesen menjen Bécsbe a kérdések rendezésére. Ez annál is inkább szükséges volt, mert az április 29.—május 1. között Bécsben járt Eötvös József dolgavezetelenül tért vissza a császárvárosból. Így a május 1-én tartott minisztertanács határozata alapján Batthyány másnap Bécsbe utazott.⁶⁸

A miniszterelnököt, mint már említettük, távollétében Deák Ferenc helyettesítette, és küzdött tovább a naponta szaporodó hadügyi problémákkal. Ezek sorában fontos szerepe van Szemere május 5-én kelt átiratának, amely felhívta a miniszterelnök figyelmét a több magán-

⁶⁵ HNI 1848:71.

⁶⁶ *Eszterházy Pál* — Batthyány Lajoshoz, 1848. április 28. Meln. 1848:197.

⁶⁷ KÜM 1848:144.

⁶⁸ KLÖM XII. 96. o.

levél által is felpanaszolt tényre, hogy a fővárosi laktanyákon és egyéb katonai épületeken — a szentesített XXI. tc. ellenére — még mindig ott díszlegnek a császári színek és a kétfejű sasok.⁶⁹ Május 9-én Deák utasította Ottinger Ferenc vezérőrnagy ideiglenes hadügyminisztert, hogy a katonai épületeken a nemzeti színeket és a magyar címert használják.⁷⁰

Ennél sokkal nagyobb horderejű ügy volt az, amelyet május 6-án Csillag Lajos, Zala megye első alispánja jelentett futár útján a miniszterelnökségnek. A hír szerint Grazból Muraszerdahelyen át katonai kíséret nélkül, ismeretlen személyek rendelkezére, „privát speditőrök által” ágyú részeket (csöveket, kerekeket, talpakat) és hozzávaló golyókat, lőport szállítanak Horvátországba, Varasdra.⁷¹ Deák — mint említettük — a jelentés vételével azonnal minisztertanácsot hívott össze, s még aznap, május 7-én utasította a zalai alispánt a további szállítások feltartóztatására és szigorú vizsgálat megtartására.⁷² A helyettes miniszterelnök egyidejűleg utasította a külügyminisztert, hogy kérjen az ügyről magyarázatot az osztrák hadügyminisztériumtól.⁷³

*

Ezek voltak az új fejlemények a fővárosban, miközben a Bécsbe utazott Batthyány megkísérelte rendezni a legégetőbb problémákat. Ami a meglehetősen hosszú — közel tíz napos — távollét során született, hadügyi vonatkozású királyi kéziratokat illeti, Batthyány útja kétségtelenül sikeres volt.

A jelek azt mutatják, hogy a miniszterelnök elsők között foglalkozott a *külföldön állomásozó ezredek ügyével*. Legalábbis erre lehet következtetni abból, hogy már az első napon tárgyalt erről Latour tábornaggyal, az új osztrák hadügyminiszterrel. Május 3-án kelt levelében⁷⁴ Latour ugyanis azt írja Eszterházy külügyminiszternek, hogy előző nap Batthyány azt állította: Magyarországon (a kapcsolt részeket nem számítva) csak 18 000 katona van.⁷⁵ Ezért pontos kimutatást mellékel, amely szerint a március végi összlétszám 31 673 fő volt. Ez a szám a magyar ezredek szabadságról behívott 1505 emberével, az ugyancsak visszahívott 2039 galíciai szabadságossal (akiknek ezredei Magyarországon tartózkodnak) rövidesen 35 217 főre emelkedik — szögezi le Latour.⁷⁶

Azt, hogy Batthyányt a közlés — a kb. 18 000 főre becsült létszámtól való tetemes eltérés — meglepte-e, s hogy mennyire, nem tudjuk eldönteni. Az azonban furcsa, hogy a minisztérium ennyire tájékozatlan lett volna, amikor a Helytartótanács biztossági osztálya révén meg-

⁶⁹ HNI 1848:118.; BM 1848:647.

⁷⁰ HNI 1848:118.

⁷¹ Meln. 1848:98.

⁷² Uo.

⁷³ KÜM 1848:384.; Meln. 1848:98.

⁷⁴ OL. Külügyminisztérium levéltára, *elnöki* iratok (továbbiakban KÜM eln.). 1848:23. Latour levele *tévesen* április 3-i dátummal került elküldésre.

⁷⁵ Ez a létszám először az április 24-i minisztertanácson szerepelt (L. KLÖM XII. 64. o.).

⁷⁶ L. a Latour leveléhez mellékelte kimutatást, KÜM. eln. 1848:23.; Közli: HK. 1963/2. 169. o.

kaphatta a kellő felvilágosítást. Az természetesen elképzelhető, hogy a miniszterelnök a bécsi kormányra akart hatni a majd felére csökkent létszám emlegetésével. (Ennek persze sok taktikai értéke nincs, hiszen — mint látjuk — könnyen ellenőrizhető volt.) Forrását mindenestre nem ismerjük ennek a számunkra ismeretlen eredetű, s azóta számtalanszor idézett adatnak.

Mivel a miniszterelnök bécsi útja idején kelt királyi kéziratok már május 6-án és 7-én kibocsátásra kerültek, ebből világos, hogy Batthyány ügyeinek érdemi elintézése után nem tért vissza azonnal. Ehelyett Latour kimutatását futár útján Pestre küldte, s Bécsben várta meg a választ az adatok helyességét illetően. A május 8-án éjjel 1/2 12 órakor Pestre érkezett futárposta anyagát Korponay főhadnagy, a miniszterelnök hadügyi titkára nyomban átküldte Török Bálint grófhhoz, a megszűnt Helytartótanács biztossági osztályának aligazgatójához. Utóbbi másnap reggel sietve ellenőrizte az osztrák hadügyminiszter adatait, s újabb kimutatásokkal megtoldva még május 9-én ugyan csak futár útján küldötte vissza azokat Bécsbe.⁷⁷ A Zedwitz őrnagy, főparancsnoksági segédtsízt által aláírt, s gróf Török által kiegészített kimutatás teljes egészében Latour adatait igazolta. Sőt a felküldött kimutatás szerint az országban (pontosabban: a budai katonai főparancsnokság illetékességi területén) levő 31 673 főhöz nem — mint a bécsi kimutatás jelezte — 3544 fő, hanem (az obsitosok és szolgálatképtelenek levonása után is) 5758 szabadságról visszahívott személy járul, amit még az országban levő négy galíciai zászlóaljnak hadilétszámra történő kiegészítése 1544 fővel fog növelni. Így az országban állomásozó katonai létszámot eszerint 38 975 főre teszi, amihez járul még a Bánságban és Szlavóniában levő 10 133 fő. Mindez együttvéve 49 108 ember, ami természetesen elméleti szám — szögezi le gróf Török kísérőlevele,⁷⁸ mert a végleges létszám csak mintegy nyolc nap múlva állapítható meg.

Természetesen nem az országban állomásozó katonaság május eleji létszámának pontos meghatározása adta Batthyány bécsi útjának jelentőségét. Ez csak mellékterméke volt annak az erőfeszítésnek, amelynek eredményeként hadügyi vonatkozásban királyi leirat született az 1848:III. tc. kiegészítésére, illetve annak a magyarországi osztrák hadszervezetre való alkalmazása érdekében. A május 7-én kelt rendeletek a magyar kormány győzelmét jelentették a bécsi aulikus-katonai klikk felett. Azt mutatják, hogy a bekövetkezett alkotmányos változásokkal ellenséges, Magyarország önállóságát ellenző körök — legalábbis ideiglenesen — visszavonultak és érvényesülni engedték a méltányosságot, vagy legalábbis annak látszatát. A tisztázatlan hadügyi problémák rendezésére ekkor kiadott királyi kéziratok közül az első Mészáros Lázár hadügyminisztert szólította fel azonnali hazatérésre.⁷⁹ A második kézirat a négy főhadparancsnoknak szólt, s arra figyelmeztetett, hogy az 1848:III. tc. és 8. §-a értelmében „a magyar

⁷⁷ Mindezeket a levél külzetén levő feljegyzésekből tudjuk.

⁷⁸ KÜM eln. 1848:23.

⁷⁹ Meln. 1848:203.; PH. 1848. május 17. (58) 443. o.; Közli Pap: Okmánytár I. 77. o.

katonaság jövőjére minden kiadandó parancsokat és rendeleteket, illető magyar ministeriumon útján veend, s ugyancsak ahhoz intézendők minden hivatalos jelentések. Ezen törvény a katonai végvidékre is kiterjed” — fejeződött be a királyi levél.⁸⁰

A harmadik kéziratot István nádorhoz intézte a király és azt kívánta tőle, hogy biztosítsa *Bécs áttekintését* a magyar hadügyminisztérium intézkedései felett és gondoskodjék arról, hogy azokat a kérdéseket, amelyek az egész hadsereget érintik, előbb az osztrák hadügyminisztériummal beszéljék meg, a kevésbé lényegeseket pedig utólag közöljék.⁸¹ Végezetül a negyedik, s a legfontosabb kézirat Latour osztrák hadügyminiszternek szólt.⁸² A királyi leirat a *hadsereg kormányzásában elengedhetetlen egység* további fenntartása érdekében (!) szólítja fel az osztrák hadügyminisztert, hogy „minden rendeletekre nézve, melyek összes hadseregemre vonatkoznak, vagy a melyek a fentebbi törvény értelmében a magyar seregek... külföldöni alkalmazását tárgyazzák”, lépjen előzetes értekezésbe a magyar hadügyminiszterrel. S végre kimondta azt is, amire már régen várt a minisztérium és az egész ország, hogy ti. „minden ilyes rendelkezések csupán a magyar felelős hadügyministerium útján adathatnak ki a magyar főhadi parancsnokoknak, kik a magyar katonai ügyek kormányzására nézve egyébként is csupán a magyar ministerium alatt állnak.”

Mindez — a horvát kérdésben elért eredményektől függetlenül is — komoly győzelem, s alkalmas volt arra, hogy a kormány kinevezése óta tartó zűrzavaroknak véget vessen.⁸³ A kérdés persze — mint már korábban is — az volt, hogy valóban méltányos együttműködésre gondol-e az udvar és a bécsi kormány, vagy ez az újabb lépés is csak olyan újabb engedmény, amelyet a kényszer diktál, s a kulisszák mögött mindent megtesznek azért, hogy ez is csak papíron maradjon. A szövegezés mindenestre hagy kívánnivalót maga után, de mégiscsak több, mint amit a III. tc. tartalmazott. A kormány ezután joggal várhatta, hogy már mi sem állja útját a *tényleges* magyar hadügyi önállóságnak.

S ekkor váratlan fejlemény: katonai provokáció és vérengzés zajlott le a fővárosban, és ezek az események és az azt követő izgalmak nyomták rá bélyegüket a május 7-i királyi kéziratok életbe léptetésére. A május 10-én Pesten és Budán lejátszódott fejlemények, majd a gyorsan torlódo további események az alig egy hónapja működő minisztériumot súlyos nehézségek elé állították.⁸⁴ A Batthyány-kormánynak először ezekkel kellett megküzdenie, hogy hozzáláthasson — eddigi szerény eredményeire támaszkodva — önálló hadügyi politikájának kialakításához, amelynek eddig nem az igénye, csupán eszközei hiányoztak.

⁸⁰ Meln. 1848:195.; KÜM 1848:400.; PH. 1848. május 17. (58) 443. o.; Közli Pap: Okmánytár I. 77. o. Német szövege: *Thim*: I. m. II. 182. o. Batthyánynek a királyi kéziratok elfogadtatásában játszott szerepére l. *Szögyény-Marich* László: I. m. I. 85–87. o.

⁸¹ PH. 1848. május 17. (58) 443. o. Közli Pap: Okmánytár I. 78. o.

⁸² Uo.

⁸³ A kéziratokat a május 9-i minisztertanács tárgyalta meg. (L. KLÖM XII. 114–115. o.)

⁸⁴ A május 10-i események részletes vizsgálatára l. *Urban Aladár*: Az 1848. május 10-i katonai vérengzés a budai várban. HK. 1968/I. 71–92. o.

A kormány további hadügyi intézkedései május 10. után, Mészáros Lázár hazaérkezéséig

A fővárosban május 10-én este lejátszódott események, a május 7-én kelt királyi leirat életbe léptetése szempontjából, igen rosszkor következtek be. A Pesten és Budán állomásozó katonaság tisztjei idegenek voltak, s eddig is többnyire ellenségesen álltak szemben a kormánnyal. Most laktanyáikba húzódtak vissza és nyíltan ellenséges magatartást tanúsítottak. Igaz, Lederer május 11-én bekövetkezett menekülésszerű távozása némi zavart idézett elő soraikban, és megkönnyítette a Batthyány-minisztériumnak, hogy — a kedélyek lenyugvása után — legalább színleg engedelmességre szorítsa őket. A teljes siker szinte reménytelen volt, mert — mint már az aulikus kortárs: Gelich Richárd is megállapította⁸⁵ — a fenti *elvileg* rendelkező királyi kézirat kapcsán a magyarországi és kapcsolt részekbeni főhadparancsnokok és vezénylő tábornokok, a magyar hadügyminiszterrel szembeni szolgálati viszonyukat illetően, *semminemű további konkrét utasítást* nem kaptak^{85/a}

Így a kormánynak — mintha mi sem történt volna — folytatnia kellett tiltakozó politikáját az országban állomásozó katonai testületek folyamatos tevékenysége ellen, amellyel azok tulajdonképpen semmibe vették a bekövetkezett változásokat. Akármilyen érzelmekből táplálkozott is ez a hivatali közöny, gyakorlatilag naponta sértette meg a végre formálisan elismert magyar hadügyi önállóságot. Ezért tiltakozott május 11-én Batthyány az állítólagosan Titelből Bécsbe történt ágyúszállítások ellen,⁸⁶ ezért érdeklődött fenntartással az olasz szabadságharcosok által Pármában foglyul ejtett, majd Buccariban partra tett és szabadon bocsátott (a kormány által Fiuméba rendelt) magyar katonaság sorsáról,⁸⁷ és ezért emelt óvást a miniszterelnök május 13-án az Eperjesről Ausztriába szállítani tervezett „pótlékhad” elindítása ellen.⁸⁸

Ezek már ismerős problémák. Mellettük azonban már a Lederer-ügy hullámverése idején jelentkezett az új gond: a horvát szeparatista törekvések okozta nehézségek. A minisztertanács döntése alapján május 11-én megbízták Hrabovszky altábornagy, péterváradi főparancsnokot, hogy ha kell, katonai erővel is számolja fel a Horvátországban érlelődő zendülést.⁸⁹ Ugyanezen a napon kelt Eszékről és Baranya megyéből az a jelentés, amely az eszéki vár titokzatos és indokolatlan katonai készülődéseiről ad számot, egyidejűleg figyelmeztetve, hogy „a Dráván túl az intézkedések és eljárások erányunkban épen nem testvériessek, sőt ellenségesnek látszanak”.⁹⁰

⁸⁵ Gelich I. m. I. 40. o.

^{85/a} Pontosabban, május 12-én Latour osztrák hadügyminisztertől arra kaptak parancsot, hogy mind a magyar kormánytól kapott utasításokat, mind az arra adott jelentéseket azonnal közöljék Béccsel. L. Walter Wagner: Geschichte des k. k. Kriegsministeriums. I. Band. 1848—1866. Wien, 1966. o.

⁸⁶ HNI 1848:141, 161.

⁸⁷ HNI 1848:106, 135.

⁸⁸ HNI 1848:152.

⁸⁹ A minisztertanács május 10-i döntése: KLÖM XII. 122. o.; a megbízólevél: Meln. 1848: 212.; PH. 1848. május 13. (55) 431. o. Közl. Pap: Okmánytár I. 92—93. o.

⁹⁰ HNI 1848:165.

Valószínűleg ez a közlemény és a súlyosbodó helyzet felismerése is szerepet játszott abban, hogy május 13-án — aznap, amikor a katonaságot Batthyány eltiltotta a polgárok által okozott rendzavarásba való önkényes beavatkozástól^{90/a} — a miniszterelnök ismételt utasította Ottinger vezérőrnagy, ideiglenes hadügyminisztert: intézkedjék, hogy a katonai főhadparancsnokságok haladéktalanul terjesszék fel a már korábban is kért kimutatást a kezelésükben levő fegyver- és lőszer-tárákról, a jelenleg használatban nem levő mindenféle kézi fegyverről és ágyúkról.⁹¹ Másnap pedig sürgős felvilágosítást kért az eszéki fegyverszállítások ügyében a péterváradai főparancsnoktól.⁹² Egyidejűleg megismételte az április 24-én budai főhadparancsnoksággal már közölt döntést: a hadügyminiszter hazaérkezéséig mindennemű lőszer-szállítást felfüggesztenek⁹³ Ugyancsak május 14-én, Batthyány egyben bebizonyította, hogy Béccsel szemben nem helyezkedik a merev tagadás álláspontjára. Hozzájárult ugyanis ahhoz, hogy a Bánságba tüzértséget indítsanak útnak, jöllehet azt Bécsből rendelték el. Az ideiglenes hadügyminiszterhez intézett átiratában azonban rámutatott, hogy nem a bécsi utasításra, hanem a *fennforgó szükségesség miatt* egyezik bele a budai főhadparancsnokság kérésébe. Egyidejűleg azt is leszögezte, hogy a bécsi hadügyminisztériumnak mind a jelen, mind a jövő rendeleteit — mint jogtalanokat és törvényteleneket — érvénytelennek és semmisnek fogja tekinteni.⁹⁴

Másnap, május 15-én azonban Batthyány megtette az első tényleges engedményt a bécsi hadügyminisztériumnak: beleegyezett a Radetzky seregében levő Ernő gyalogezred két zászlóaljának hadilétszámra történő emelésébe.⁹⁵ Váratlan fordulat, hiszen két nappal korábban még a Bécs közelében szállásoló Wasa gyalogsághoz tartozó kiegészítést is visszatartotta, s most nem tiltakozik az Észak-Olaszországban, az ellenség előtt álló ezredek feltöltése ellen sem. Ennek az engedékenységnak magyarázatát — a horvát mozgalmak éleződésén túl — minden bizonnyal Eszterházy május 13-án kelt, s ekkorra bizonyosan megérkezett levelében találhatjuk. Ebben a külügyminiszter jelenti Batthyáynak, hogy a király aláírta az osztrák hadügyminiszterhez szóló utasítást, amely a Miklós és Nádor huszárezredek, valamint egy gyalogezred Magyarországra való indítását rendeli el.⁹⁶ Ezek után mondhatott igent Batthyány az előbbi — különben régen függőben hagyott — ügyben, remélve azt, hogy méltányosságát Bécs méltányossággal viszonzza. Ezért az engedély általános jellegű is: nemcsak az Ernő gyalogezred kiegészítésébe egyezett bele, de közölte azt is, hogy a minisztérium hozzájárul az Itáliában levő magyar ezredek-

^{90/a} HNI 1848:151.

⁹¹ HNI 1848:160.

⁹² HNI 1848:165.

⁹³ HNI 1848:164.

⁹⁴ HNI 1848:168.

⁹⁵ HNI 1848:174. — A hadilétszámra állítás esetén a századok 120 főnyi legénységi állományát *toborzás útján* 160 főre emelték. Ez tehát két zászlóalj esetén 480 főt jelentett.

⁹⁶ KÜM 1848:386.

nek újoncokkal, illetve az ideiglenesen szabadságra bocsátottak visszahívásával történő kiegészítéséhez.⁹⁷

E nap jelentősebb hadügyi vonatkozású intézkedése még a Batthyány által Csányi Lászlóhoz, a Dráva-vonal kormánybiztosához intézett utasítás, amelyben elrendeli mindenféle Horvátországba irányuló fegyvernek vagy tartozékainak (beleértve a lőport és golyót is) feltartóztatását. Egyben közli, hogy Csányinak új feladata zavartalan ellátására rövidesen egy osztály (két század) katonaságot bocsátanak rendelkezésére.⁹⁸

Május 15-ét azonban sem ez, sem az előző — kétségtelenül elvi jelentőséggel bíró — rendelkezés, hanem az ezen a napon tartott minisztertanács döntései teszik a Batthyány-kormány hadügyi politikája szempontjából fontossá. A minisztertanács a déli órákban ült össze. Összehívását Hrabovszky altábornagy május 13-án kelt, a délvidéki szerb mozgalmak veszélyességéről a nádornak küldött beszámoló jelentése indokolta.⁹⁹ (A hír a fővárosban is elterjedt, az esti órákban már azzal a nagy izgalmat okozó tódítással, hogy Zimonymál felfegyverzett, tüzérsséggel ellátott szerbiai önkéntesek törtek az országba.) Széchenyi naplójának tanúsága szerint a késő éjszakába nyúló, helyenkint viharos tanácskozáson, nagyjelentőségű döntések születtek. Jelentőségüket mindenekelőtt az adja, hogy — szemben az eddig ismertetett lépésekkel — az ekkor született intézkedések minőségileg mások voltak: nem tiltakozásokat, hanem *hatékony rendszabályokat* tartalmaztak.

A hosszan tartó minisztertanácsi ülés mindenekelőtt azonnal elrendelte a török határszélekhez közel eső várak (Pétervárad, Eszék) háborús készenlétét, a szerb határ szigorú őrizetét.¹⁰⁰ Ezenkívül — mint a külügyminiszterhez másnap küldött tájékoztatóból kitűnik¹⁰¹ — elhatározták, hogy Szeged táján 12 000 főből álló *katonai tábor*t vonnak össze a délvidéki események szemmel tartására, illetve a mozgalmak elfojtására. Következményeiben azonban legfontosabb az a lépés, amely szerint — a már korábban felvetett és időközben nagy vonalakban kidolgozott tervek alapján — 10 000 főből álló önkéntes sereget toboroznak, hogy ezzel pótolják az északi megyékből a szegedi táborba vonult katonaságot. (Ezekből az önkéntesekből alakult ki a *honvédség* szervezete.) A külügyminisztert egyben arra utasították, hogy a már megígért három magyar ezred mielőbbi hazaküldését sürgesse, továbbá: tegye meg a megfelelő lépéseket, hogy az *angol kormány*, tekintettel Magyarországon jelenlegi állapotára, nagyobb mennyiségű fegyvert engedjen át.¹⁰²

Mindez már valamiféle összefüggő védelmi tevékenység kibontakozó körvonalait, az *önálló magyar hadügyi politika* kezdeteit sejteti. A

⁹⁷ HNI 1848:174.

⁹⁸ HNI 1848:176.

⁹⁹ KÜM eln. 1848:6. Közli (rövidítve) *Thim.*: I. m. II. 217–218. o.

¹⁰⁰ HNI 1848:177. A péterváradai főparancsnokhoz intézett változatot közli *Thim.*: I. m. II. 233–234. o.

¹⁰¹ KÜM eln. 1848:6. Közli *Thim.*: I. m. II. 234–235. o.

¹⁰² Uo.

Szerbiából — tehát külhatalom által — is támogatott szerb nemzeti-ségi mozgalom gyors izmosodása pedig jogcímet nyújtott az események menetébe való mélyebb belenyúlásra, az új helyzet kialakítására. Az eseményektől is szorítva, most erre az útra tért a kormány. Nagy horderejű intézkedéseinek részletes végrehajtását még ki sem dolgozta, következményeit még fel sem mérhette, amikor — egy héten belül már harmadszor — újabb jelentős események híre hozta izgalomba a fővárost, a kormányt: a május 15-i bécsi forradalom és a király szökése!

Az újabb bécsi események híre már május 17-ére elterjedt a fővárosban,¹⁰³ sőt Széchenyi naplója szerint a kormány már ezen a napon — nyilván az esti gőzhajóval — értesítést kapott arról, hogy a király titokban elhagyta Bécsset. Két napig ellentmondó hírek keringtek Pest-Budán és egyesek már azt is tudni vélték, hogy a császárvárosban kikiáltották a köztársaságot. Május 19-ére megjött a hivatalos értesítés a király szökéséről. A meghökkent kormány a sietve egybehívott minisztertanácsban az országgyűlés gyors, hat héten belül történő összehívása mellett döntött — teljesítve ezzel a baloldali régi követelését. Az új fejleményekről a minisztérium haladéktalanul értesítette az aggodó közvéleményt. Az azonnal nyomdába adott és május 19-i dátummal megjelent felhívás¹⁰⁴ tájékoztatott a király innsbrucki útjáról, közölte, hogy Eszterházyt utasították: kövesse a királyt, s hívja meg „hű magyarjai” közé, Pestre. A közlemény egyben tudtul adta, hogy az országgyűlést július 2-ra hívták össze. Végül az alig megkezdett honvédtoborzás fontosságát és a honvédelem céljaira történő önkéntes adakozások szükségességét hangoztatta a kormány tagjai által aláírt felhívás.¹⁰⁵ Ezzel a proklamációval együtt postázták Szemere ugyancsak május 19-i kelettel kiadott körlevelét, amely — amellet, hogy nyomatékkal hangsúlyozza az ország egysége megőrzésének szükségét — elsősorban az ország védelmét szolgáló önkéntes adakozások technikai megszervezésére fordít nagy gondot.¹⁰⁶

Május 19-én a szorult helyzetben levő kormány még egy nevezetes lépést tett politikai és katonai helyzetének megszilárdítására: megbízottakat küldött a *székely katonaság* segítségül hívására. Ez a gondolat még április végén felmerült, s a kormány tett is ilyen irányú tapogatódzásokat Bécs felé.¹⁰⁷ A gondolat a radikális ifjúság körében is népszerű volt. Ezekben a napokban küldöttség járt Batthyánynál, hogy az egyéni elhatározásból Erdélybe agitálni készülődő ifjak útiköltségét biztosítsa.¹⁰⁸ Május 16-án Eszterházyt, a külföldön levő ezredek hazatérésének sürgetése mellett, két székely ezred beküldésének szorgalmazására is utasították.¹⁰⁹

¹⁰³ BM 1848:1555.

¹⁰⁴ BM 1848:1497.; PH 1848. május 21. (62) 461. o. Közl. Pap: Okmánytár I. 142—144.; KLÖM XII. 153—154. o.

¹⁰⁵ A Gödöllőn tartózkodó Kossuth aláírása hiányzik a felhívásról.

¹⁰⁶ BM 1848:1497.; PH 1848. május 23. (63) 465. o. Közl. Pap: Okmánytár I. 138—140. o.; KLÖM XII. 155—156. o.

¹⁰⁷ Meln. 1848:395.

¹⁰⁸ L. erről Széchenyi május 13-i naplófeljegyzését I. m. I. 313. o.

¹⁰⁹ KÜM eln. 1848:6.; Meln. 1848:191.

Most a királynak a birodalom székvárosából történt eltávozása, ezeknek a terveknek realizálását bizonytalan messzeségbe toltta. A kormánynak pedig az egyre bonyolódó, sőt fenyegető helyzetben a *legnagyobb gyorsasággal és önállósággal* kellett cselekednie. Csak így felelhetett meg ebben a súlyos helyzetben feladatának, s csak így kerülhette el, hogy a számára — legalábbis átmenetileg — alig elérhető távolságra ragadott gyenge akaratú király környezetének és tanácsadóinak játékszerévé ne váljék! Ezek a megfontolások játszottak szerepet abban, hogy a minisztertanács hozzájárulásával Batthyány a jelentkező ifjakat mint a kormány *hivatalos megbízottait* küldötte Erdélybe, hogy azok a székelyeket a Szeged alatt felállítani tervezett tábor megsegítésére hívja.¹¹⁰ Batthyáynak ez a lépése — amelyet később az udvar egyébként jóváhagyott — nem kis megütközést váltott ki Erdélyben, főleg a kormányzók urainak részéről. Hiszen nem kevesebb történt, mint hogy a magyar miniszterelnök a Pozsonyban már elfogadott — és a király által szentesített —, de Erdély külön országgyűlésén még nem szavazott *uniótörvény életbe léptetése előtt*, az Udvari Kancellária és az erdélyi Gubernium megkerülésével, közvetlenül a székely székekhez, s a bécsi hadügyminisztérium mellőzésével egyenesen az erdélyi katonai főparancsnokhoz fordult! A betűszerinti értelemben vett törvényt, a kialakult ügyviteli gyakorlatot, a szorosán vett miniszterelnöki hatáskört merészen felborító lépés bizonyítéka a kormány határozottságának, elszántságának. Annak a kétségtelen ténynek, hogy a reá zuduló nehézségek közepette az alig egy hónapos minisztérium jól megállta a helyét, és helyzetét megerősítve tevékenykedett ebben a tíznapos időszakban, amely a macskazenétől a szerb felkelés veszélyének kibontakozásán és a király szökésén át az országgyűlés összehívásához vezetett.

Ezeknek a fejleményeknek mintegy záróakkordja volt május 20-án a nádor felhívása, melyben mint „teljes hatalmú királyi helytartó” kéri a nemzet támogatását és bizalmát.¹¹¹ Ugyan e napon a nádor parancsban fordult az országban állomásozó katonasághoz, tudatva velük is, hogy a király eltávozása miatt, a törvények értelmében új hatáskörének „teljes gyakorlatába” lépett.¹¹² A felhívás egyben figyelmeztetett, hogy a magyar hadügyminisztérium parancsainak „igazi katonai szellemben, szigorúan és pontosan” engedelmessékedjenek, s közzölte: rövidesen fel fogják őket esketni az alkotmányra.

*

Mindezek mellett természetesen e napokban is tovább folyt — a már megkezdett nyomokon — a hadügyi tevékenység aprómunkája. A rendelkezéseken azonban meglátszott az új fejlemények, mindenekelőtt a nagyjelentőségű május 15-i minisztertanács döntéseinek hatása.

¹¹⁰ Meln. 1848:216. A felhívás szövege: PH. 1848. május 21. (62) 461. o.; Pap: Okmánytár I. 140—141. o.

¹¹¹ PH. 1848. május 21. (62) 461. o. Közli Pap: Okmánytár I. 144. o.

¹¹² HNI 1848:200.; PH 1848. május 23. (63) 465. o. Közli Pap: Okmánytár I. 137—138. o.

Jól mutatja ezt a katonai alakulatok elhelyezésében rövidesen bekövetkezett újabb változás, amelynek nyilvánvaló célja mindenekelőtt a déli végek várainak fokozott biztosítása volt. Ennek következtében került el a fővárosból a márciusi napokban olyan barátságos magatartást tanúsított Zanini olasz gyalogezred zászlóalja is, hogy kicseréljék velük a már május elején megbízhatatlannak ítélt Lipót gyalogezred egységeit.¹¹³ Így indult el — a helyőrség és a főváros népe között támadt feszültség feloldódásának napjaiban — a Zanini ezred egy osztálya május 17-én Csányi László drávai biztos parancsnoksága alá Nagykanizsára, míg a zászlóalj többi négy százada ugyanekkor a Délvidékre, Pétervárad erősségébe.¹¹⁴ Utóbbinak, valamint az egyidejűleg Eszékre küldött másik Zanini zászlóaljnak volt feladata az ezekben a várakban állomásozó zömében szerb-horvát legénységű Lipót gyalogezredi zászlóaljak felváltása.¹¹⁵ Május 20-án pedig a Ceccopieri ezred egy osztályát Győrbe küldték, az onnan Pozsonyba áthelyezett katonaság pótlására.¹¹⁶ Az ezred többi részét Budáról Pestre helyezték, a Károly-laktanyából eltávozott Zanini zászlóaljak helyébe.¹¹⁷ Ugyaneközben a napokban szállítottak egy-egy üteg ágyút Pozsonyba és Szegedre is.¹¹⁸ Mindezek, a sajtó tanúsága szerint, a szerb betörés híréből megrettent közvéleményre igen jó hatást tettek: a lakosság lelkesen búcsúztatta az eltávozókat, s a *Marczius Tizenötödike* is úgy értékelte a katonaságnak Délvidékre történt szállítását, hogy ezzel adta a minisztérium első „fényes bizonyítékát” tevékenységének.¹¹⁹

A Zalában feltartóztatott fegyverszállítmányok ügyében Batthyány még május 17-én ugyancsak intézkedett, amikor Latour hivatalos, a szállítások törvényességét igazolni akaró és a zárlatot feloldani kérő levelére határozott nemet mondott.¹²⁰ A minisztertanács pedig másnap mindenfajta fegyver küldését, sőt az országon és a kapcsolt részekben keresztül történő átszállítását is megtiltotta. Ezt május 19-én az ipar- és kereskedelemügyi miniszter rendeletben adta a hatóságok tudtára.¹²¹ Rövidesen más hasonló fontosságú intézkedésre is sor került. Ugyanis már a következő napon, május 20-án, Batthyány igen szigorú utasításban volt kénytelen eltiltani a bábolnai és mezőhegyesi ménesből bécsi utasításra elrendelt lószállításokat.¹²²

A május 10-étől a hadügyminiszter hazaérkezéséig eltelt két hetet általában az jellemezte, hogy a kormánynak tovább kellett folytatnia küzdelmét a bécsi visszaélések ellen. A május 7-én kelt királyi rendelet — mint ez várható volt — Bécsben mit sem változtatott a helyzeten. A magyar minisztériumnak nap mint nap tapasztalnia kellett, hogy a bécsi hadügyminisztérium továbbra is semmibe veszi létét.

¹¹³ Meln. 1848:290.

¹¹⁴ HM 1848:1555.; HNI 1848:203.

¹¹⁵ HNI 1848:181.

¹¹⁶ BM 1848:1534.

¹¹⁷ HNI 1848:229.

¹¹⁸ HNI 1848:142.

¹¹⁹ MT. 1848. május 17. (54) 216. o.; továbbá PH. 1848. május 18. (59) 449. o.

¹²⁰ HNI 1848:195.

¹²¹ Az irat a minisztérium anyagából nem ismert. Pest városának küldött példányát l. Fővárosi Levéltár, Pest város iratai, közigazgatási iratok 1848:113.

¹²² HNI 1848:202.

Így május 18-án Batthyánynak rendeletileg kellett megtiltania az országban (és kapcsolt részekben) levő négy katonai főparancsnoknak, hogy a Bécsből még mindig érkező, *ellenjegyzés nélküli* katonai kinevezéseket kihirdessék.¹²³ Másnap pedig utasította az ideiglenes hadügyminisztert, hogy akadályozza meg egy, az osztrák hadügyminisztérium által Galíciába rendelt szekerésztiszt elutazását.¹²⁴ Május 19-én hasonlóan intézkedett a miniszterelnök egy Dalmáciába rendelt tüzértiszt ügyében.¹²⁵ S bár május 21-én bejegyeztetett abba, hogy a szlavóniai főparancsnokság Bécshez intézett kérelme nyomán az 5. tüzérezred egy századát Péterváradra küldjék,¹²⁶ tiltakozott a törvény minden olyan értelmezése ellen, hogy a kormány illetékessége csak az *országban állomásozó* magyar katonaságra, illetve a *sorezredekre* terjedne ki.¹²⁷

Bécs ugyanis újabban abból az egyelőre nyíltan még nem hangoztatott, de gyakorlatban követett tételből indult ki, hogy a speciális testületek (mint például a szekeresek, az árkászok vagy a tüzérség), amelyeknek legénységét nem Magyarországból toborozták, illetve amelyeknek központja Bécsben — vagy másutt az örökös tartományokban — volt, *összbirodalmi* alakulatok lévén, közvetlenül csak az osztrák hadügyminisztérium alá tartozhatnak. Ez a magatartás természetesen nem volt arra alkalmas, hogy az önállóságát határozottan védelmező magyar kormányt meggyőzze a bécsi partner jóhiszeműségéről, őszinte együttműködési szándékáról. Ily módon nem kevés súrlódási pont alakulhatott ki — jóval a mit sem sejtő hadügyminiszter hazaérkezése előtt.

Mindezzel párhuzamosan bizonyos sikerekről is beszámolhatunk. Így nem volt eredménytelen Batthyánynak Bécsben létekor újabb magyar ezredek hazaküldése iránt támasztott követelése. Eszterházy már május 13-án jelentette a miniszterelnöknek, hogy a király utasította az osztrák hadügyminisztert: két huszár- és egy magyar gyalogezredet vezényeljen „ideiglenesen” Magyarországra.¹²⁸ Pulszky Ferenc államtitkár pedig — aki közben Kossuth mellől a bécsi magyar külügyminiszterimbiáster került — május 20-án kelt leveléhez mellékelte Latour hadügyminiszter értesítését, aki közölte, hogy intézkedett a *Miklós* és a *Nádor huszárezred*, valamint a *Wasa gyalogezred* hazatéréséről.¹²⁹ Másik, a kormányt megnyugtató hír volt a tesmesvári főparancsnok jelentése, amely arról értesítette május 18-án a hadügyminisztériumot,

¹²³ HNI 1848:86.

¹²⁴ HNI 1848:154.

¹²⁵ HNI 1848:227.

¹²⁶ HNI 1848:244.

¹²⁷ OL. Az 1848/59. évi minisztérium levéltára. Hadügyminisztérium, biztossági osztály iratai 1848—78—4, 5.

¹²⁸ KÜM 1848: 386. Arra, hogy ez Batthyány követelésére történt, l. május 13-án Ottinger vezérőrnagyhoz írott levelét: HNI 1848:152.

¹²⁹ KÜM ein. 1848:11.; HNI 1848:266. — Május 22-én Ottinger ideiglenes hadügyminiszter Batthyány utasítására — a szolgálati út tulajdonképpeni megkerülésével — átiratban fordult a cseh—morva katonai főparancsnoksághoz, hogy az ott állomásozó Nádor és Miklós huszárokat „sebes indokban” indítsa el Magyarország felé. (HNI 1848:432.) — A gyakorlati megvalósítás természetesen számos nehézségbe ütközött. A huszárezredek hazatérésére l. *Rédvay István*: Huszáraink hazatérése 1848/49-ben (Budapest, 1941.) c. részletes tanulmányát.

hogy Csernovics Péter királyi biztos utasítására megtörtént a temesvári fegyvertár megvizsgálása is.¹³⁰

Voltak tehát reményt keltő mozzanatok is, az egyelőre igen kaotikus állapotban levő hadügyek terén. Elképzelhetőnek tűnt, hogy még az *önkéntes haderő* felállítására *előtt* kialakul egy megbízható katonai erő, amelyre a kormány bátran támaszkodhat. Addig is azonban kívánatosnak tűnt legalább a katonaság felesketése az új kormányra, az új alkotmányra. Ez a kívánság régi és közkeletű volt, s tulajdonképpen a „12 pont” publikálásával kezdődött. Széchenyi naplója szerint Kossuth már március 22-én szenvedélyesen követelte a katonaság feleskettetését. A Radical Kör április 9-i ülésén is felmerült a katonaság feleskettetésének gondolata. Petőfi április 22-i naplóbejegyzéseiben érthetetlennek tartja, hogy a katonaság feleskettete kimaradt az új törvényekből. A budai katonai vérengzést követően pedig egész élesen került napirendre a kérdés.

Ismeretes, hogy a május 11-én Nyáry vezetésével a nádornál járt küldöttség többek között a katonaság azonnali feleskettetését követelte. A fővárosban elterjedt hírek szerint ígéretet is kaptak, hogy az eskütétel 24 órán belül megtörténik.¹³¹ Bár ez elmaradt, a belügyminiszter május 13-i dátummal megjelent, a macskazenéket betiltó hirdetménye tudtul adta: a katonaság az „első ünnepies alkalommal a hitet az alkotmány iránti hivsége leteendi.”¹³² A kérdést Batthyány is fontosnak tartotta, ezért még május 14-én felszólította az ideiglenes hadügyminisztert, hogy utasítsa a katonai főparancsnokokat az országban és kapcsolt részeiben tartózkodó ezredek, egyéb hadi testületek és katonai hivatalok feleskettetésére. A miniszterelnök — nyilvánvalóan a kormány tagjaival való megbeszélés alapján — azt kívánta, hogy az eskütétel *polgári biztos* jelenlétében történjék, s a katonai eskü azon kitétele után, hogy „mindenkor hivek és engedelmesek leszünk”, hangozzék el még a következő szöveg: „*a magyar alkotmányt fenntartani és védelmezni fogjuk!*”¹³³ (Kiemelés az eredetiben — U. A.) Boyneburg altábornagy (az eltávozott Lederer helyettese) azonban már május 18-án tiltakozott ez ellen. Aggályát fejezte ki, hogy zavarokat okozhat, ha a katonaságot a jelenlegi hangulatban „más formájú esküszöveggel” (ti. a magyar alkotmányra) kívánják feleskettetni.¹³⁴ Az eskü gondolata a nádor idézett, május 20-án a katonasághoz intézett felhívásába még belekerült ugyan,¹³⁵ de a május 21-én tartott minisztertanács — bár a jelek szerint a miniszterelnök már másnapra akarta kitűzni a fővárosi helyőrség eskütételét¹³⁶ — hosszas vita után elvetette Batthyány javaslatát. Az értekezlet úgy döntött, hogy a feleskettéssel megvárja a napokban megérkező hadügyminisztert, nehogy az idegen

¹³⁰ HNI 1848:298.

¹³¹ L. erre MT. 1848. május 11. (49) 195. o.; Budapesti Híradó, 1848. május 14. (836) 361–462. o.

¹³² BM 1848:1135.; PH 1848. május 23. (63) 446. o.

¹³³ HNI 1848:150.

¹³⁴ HNI 1848:228.

¹³⁵ HNI 1848:200.

¹³⁶ HNI 1848:204, 235.

ajkú legénység ellenszegülése zavart okozzon.¹³⁷ Mint az események igazolták, a minisztertanács óvatossága nem volt alaptalan.¹³⁸

*

A Batthyány-kormány hadügyi politikája új szakaszának kezdete Mészáros Lázár hadügyminiszter megérkezésével esett egybe. Ettől az időtől a magyar minisztérium katonai tevékenységének központjában a már említett „szegedi tábor” megteremtése, és azzal párhuzamosan a Dráva-vonal kiépítése, továbbá ezeknek a táboroknak a május közepétől toborzott honvédszázlójakkal és a mozgósított nemzetőri alakulatokkal való feltöltése állott. Emellett a kormány megkísérelte a Délvidéken már polgárháborús méreteket öltött szerb felkelés ellen a sorkatonaságot is felhasználni, illetve az itt állomásozó idegen ezredek a birodalom más tartományaiban elhelyezett magyar ezredekre kicserélni. Az országban állomásozó császári alakulatok magyar légénysége azonban nem lett volna elegendő biztosíték a minisztérium számára, amely ezért megkísérelte a régi császári hadszervezetet — elsősorban a budai General Kommandót — és a legfontosabb magyarországi erődöket tényleges ellenőrzése alá vonni.

Mindez nem kis feladatot rótt az újdonsült, új és számára gyorsan hátrányossá váló körülmények között tevékenykedő Batthyány-kormányra, amelynek — sajátos kényszerhelyzetében — meg kellett kísérelnie, hogy egy változatlanul bécsi központosítású katonai igazgatással együttműködve valósítsa meg a maga önálló katonapolitikai elképzeléseit. Rövidesen nyilvánvalóvá kellett, hogy váljon: vagy a célokat, vagy a rendelkezésre álló eszközöket kell megváltoztatni.

АЛАДАР УРБАН:

ПЕРВЫЙ РАЗДЕЛ ВОЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПРАВИТЕЛЬСТВА БАТТЯНЯ (АПРЕЛЬ—МАЙ 1848 г.)

Резюме

Цель настоящего труда — показать двухмесячный срок, который охватывал период от начала исполнения своих обязанностей первым ответственным венгерским министерством и возвращением на родину военного министра Лазара Миклоша, воевавшего в армии Радецкого в Италии. В этот период вопросами руководства военными делами занимался граф Лайош Баттяни — глава временного правительства. Венгерское правительство вынуждено было формировать свою самостоятельную политику в таких условиях, при которых в Венгрии независимо от нового венгерского ответственного министерства функционировало старое, венское централизованное имперское военное руководство, ранее подчиненное Гофкригсрату, а теперь — военному министерству, которому подчинялось сеть главных команд (военных округов),

¹³⁷ A minisztertanács jegyzőkönyvét I. KLÖM XII. 161. o., a vitára Széchenyi naplóját; I. m. I. 319. o.

¹³⁸ A június 1-én tartott eskütételen bekövetkezett nehézségekre I. Mészáros Lázár emlékiratai. Pest, 1867. I. 60—61. o.; továbbá Széchenyi naplójegyzéseit június 1-ről; I. m. I. 326. o.

венгерские органы которого, исходя из положений III-ей статьи от 1948 года, не подчинялись венгерскому правительству.

Первая часть труда рассматривает военные возможности венгерского правительства при вступлении его к исполнению своих полномочий, а также незначительные перегруппировки военных сил, осуществленным в этом периоде. Здесь же рассматривается вопрос, касающийся первых шагов, предпринятых в интересах возвращения на родину венгерских полков, дислоцирующихся за границей. Автор указывает на то, что венгерское правительство, в результате своих внутренних затруднений, — отказалось дальше отдавать в распоряжение венского военного министерства войск, но ни разу не потребовало возвращения венгерских полков, ведущие военные операции в Ломбардии.

Во второй части автор показывает отношения между венгерским правительством и военными главнокомандующими Венгрии (будайским, тимшоарским и петервардским) в начальном периоде, когда они отказались выполнять указания, поступающие от министерства, возглавляемого Баттянем так, как не получали на это указания из Вены. Единственная акция правительства была успешной — проверка будайского склада вооружения и передачи части оружия для отрядов национальной гвардии в провинции.

Но из-за затруднений в военном деле и сопротивления со стороны Хорватии в начале мая в Вену выехал Баттянь и благодаря своему решительному требованию добился подписи со стороны короля рукописных грамот, изданных им же 7 мая. В результате этого до некоторой степени улучшилось положение венгерского военного министерства и стало возможным использовать войска против сербского восстания в южной части страны. В труде подчеркивается, что это было единственным таким случаем, когда удалось дополнить статью Братиславского закона в интересах венгров. (По поводу поездки Баттяня в Вену, а также по поводу дискуссии между австрийским военным министром Латур и главой правительства Венгрии, автор стремится, на основании менее известных фактов и документов, определить численный состав линейных полков, дислоцирующихся на территории венгерского королевства.)

В третьей части труда, автор занимается вопросом военных указаний за двухнедельный период, прошедший от кровавого разгрома демонстрации, войсками устроенной против кваллерийского генерала барона Ледерера, главнокомандующего будайского Главного командования и возвращением на родину военного министра Месарош. Самыми важными из них являются приведение в боевую готовность крепостей, расположенных в южной Венгрии из-за вторжения сербских добровольцев и начало вербовки добровольцев, ставшими потом гонимами. Эти вопросы можно рассматривать как первые, действительно самостоятельные шаги в военном деле правительства Баттяня.

ALADÁR URBÁN:

ERSTER ABSCHNITT DER VERTEIDIGUNGSPOLITIK DER REGIERUNG BATTHYÁNY (APRIL—MAI 1848)

Resümee

Zweck der Studie ist, jenen fast zwei Monate währenden Abschnitt darzustellen, der zwischen den Einsetzung des ersten ungarischen verantwortlichen Ministeriums und der Heimkehr des in Italien, in der Armee Radetzky's kämpfenden ungarischen Kriegsministers Lázár Mészáros verstrichen ist. Während dieser Zeit wurden die mili-

tärischen Angelegenheiten interimistisch vom Regierungschef Graf Lajos Batthány versehen. Die ungarische Regierung mußte ihre selbständige Politik unter eigenartigen Umständen ausgestalten, denn in Ungarn funktionierte — unabhängig vom neuen verantwortlichen Ministerium — auch die alte, in Wien konzentriert kaiserliche

Militärverwaltung — das Netz der früher dem Hofkriegsrat, nunmehr dem Kriegsministerium unterstellten General Kommandos. Ihre Organe in Ungarn wurden von in Preßburg votierten Ges. Art. III. v. J. 1848 nicht der ungarischen Regierung unterstellt.

Der erste Teil der Studie befaßt sich mit der Festlegung der der ungarischen Regierung bei ihrem Amtsantritt zur Verfügung gestandenen militärischen Möglichkeiten und mit der in kleinerem Maßstabe vorgenommenen Umgruppierung der militärischen Kräfte. In diesem Teil werden auch die zur Heimbeförderung der im Ausland stationierten ungarischen Regimenter unternommenen anfänglichen Schritte untersucht. Der Autor verweist hier darauf, daß die ungarische Regierung — infolge ihrer eigenen inneren Schwierigkeiten — es nicht auf sich nehmen konnte, weitere Militärkräfte dem Wiener Kriegsministerium zur Verfügung zu stellen, doch kein einziges Mal die Heimsendung der in der Lombardei kämpfenden ungarischen Regimenter gefordert hat. ß ß

Im zweiten Teil wird das Verhältnis zwischen der ungarischen Regierung und der in Ungarn befindlichen General Kommandos von Buda (Ofen), Temesvár und Pétervárad (Peterwardein) im Anfangsstadium beschrieben; letztere haben nämlich die Bestrebungen des Ministeriums Batthyány, über sie zu verfügen, abgelehnt, da sie in dieser Sache von Wien noch keine Weisungen erhalten hatten. Nur eine einzige Aktion der Regierung hatte Erfolg: die Untersuchung des Ofner Waffenlagers und die Inanspruchnahme eines Teiles der Waffen für die Nationalgarden in der Provinz.

Wegen der militärischen Schwierig-

keiten und des kroatischen Widerstandes begab sich Anfang Mai Batthyány nach Wien, wo er mit seinem entschiedenen Auftreten die Unterzeichnung der mit 7. Mai erlassenen königlichen Handschreiben erwirkte. Die Folge davon war, daß sich die Lage des Ministeriums Batthyány etwas gebessert hat, und dies wiederum ermöglichte es ihm, die Linientruppen gegen den im Süden ausgebrochenen serbischen Aufstand einzusetzen. Es war dies der einzige Fall — wird in der Studie betont —, daß die in Preßburg angenommenen Gesetzartikel im Interesse des Ungartums ergänzt wurden. (Im Zusammenhang mit der Wiener Reise Batthyáns, mit den Auseinandersetzungen zwischen dem österreichischen Kriegsminister Latour und dem ungarischen Ministerpräsidenten versucht der Autor, auf Grund bisher wenig bekannter Dokumente auch den Stand der zu jener Zeit auf dem Gebiete des Königreichs Ungarn dislozierten Linienregimenter festzustellen.)

Schließlich befaßt sich der dritte Teil der Studie mit den militärischen Verfügungen jener zwei Wochen, die zwischen der Demonstration gegen den kommandierenden General des Ofner General Kommandos, G. d. K. Baron Lederer, die durch die Linieninfanterie blutig unterdrückt wurde, und der Heimkehr des Kriegsministers Mézáros verstrichen sind. In der Reihe dieser waren die wichtigsten Ereignisse: die Versetzung in Kriegszustand der südungarischen Festungen wegen des Eindringens serbischer Freiwilliger und der Beginn der Anwerbung von Freiwilligen — der späteren Honvéds. Diese können als die ersten, wirklich selbständigen militärischen Schritte der Regierung Batthyány betrachtet werden.